

Kalmarunionen

Faglige kommentarer

En kvinde tager magten

Margrete 1. hører sammen med Christian 4. til de mest kendte regenter i Danmarkshistorien. Der er skrevet både skøn- og faglitteratur og produceret dokumentarfilm om hende. Hun er især berømt, fordi hun helt usædvanligt fik magten i en ellers mandsdomineret verden. Dernæst er hun fremhævet i dansk nationalorienteret historieskrivning, fordi det lykkedes hende at blive hersker i Danmark, Norge og Sverige-Finland og at få etableret Kalmarunionen. Nogle historikere mener, at det skyldtes hendes klogskab og snilde. Andre ser hende mere som et redskab for magtfulde danske stormænds politik. Under alle omstændigheder, er der forskelle på, hvordan hun fremstilles i dansk og norsk og svensk historieskrivning.

Arealmæssigt dækkede Kalmarunionen et enormt område i Nordeuropa. Finland var en del af Sverige og havde grænser, der stødte op til det russiske Novgorod. Til det norske Nordsøimperium hørte Grønland, Island, Færøerne, Orkney- og Shetlandsøerne. Arealmæssigt var det danske rige det mindste. Afhængigt af om hertugerne i Slesvig og Holsten betragtes som selvstændige gik grænsen ved Kongeåen eller Ejderen. Fra 1460 blev Slesvig-Holsten knyttet til Kalmarunionen, og floden Elben blev den sydlige grænse.

Målt i forhold til befolkningstallet var Danmark langt det største af de tre lande – og det gav i 1300-tallet den danske kongeslægt en vis styrke i forhold til de to andre lande. Med nogen usikkerhed skønnes befolkningstallet i Danmark at være ca. 700-800.000, i Sverige-Finland ca. 400-500.000 og i Norge ca. 250.000. I Sverige var kongemagten svækket af vedvarende stridigheder mellem magtfulde stormandsslægter. Dette styrkeforhold havde betydning for, at det netop var medlemmer af den danske kongeslægt som blev unionskonger.

I middelalderens kongeslægter var det almindeligt, at ægteskaber blev indgået med dynastiske motiver. Den skæbne overgik også Valdemar Atterdags datter Margrete. Hun blev født i 1353, og allerede som seksårig blev hun forlovet med den 12 år ældre Håkon 6. af Norge. Fire år senere blev de gift, og en dansk-norsk alliance var etableret. Først da Margrete var 16 år, flyttede hun sammen med Håkon på slottet Akershus i det nuværende Oslo, og året efter fødte hun deres søn Oluf.

I 1375 døde Valdemar Atterdag. I fredsftalen (Stralsund 1370) efter nederlaget i en krig med hansestæderne og hertug Albrecht 2. af Mecklenburg (1329-79) måtte Valdemar Atterdag gå med til, at hvis han døde uden at have sønner, skulle hertugens barnebarn, Albrecht 4. (1365-88) vælges som konge i Danmark. Det blev accepteret, fordi det trods alt var et valg inden for den danske kongeslægt. Albrecht 4.

var nemlig søn af Valdemar Atterdags ældste datter Ingeborg og Hertugens søn Henrik. Det ville være et scoop for Albrecht 2. Hans søn, som også hed Albrecht (1338-1412), var nemlig konge i Sverige.

Margrete handlede hurtigt. Mod løfter og bestikkelse sikrede hun sig de danske rigsrådernes støtte til, at hendes og Håkons femårige søn Oluf blev valgt som dansk konge. Mens Oluf var mindreårig, skulle Margrete være formynder og regere på hans vegne. Det lykkedes hende endda at få hansestædernes opbakning til denne ordning. De mente formentligt, at en mecklenburger på både den danske og den svenske trone kunne være en trussel mod hansestædernes indbringende handel.

Dronning i Norden

I 1380 døde kong Håkon, og da Norge var et arvekongedømme, blev Oluf hyldet som "Norges evige konge" - med Margrete som formynder, og snart fik hun givet ham titlen "ret arving til Sverige". Men i 1387 døde den 17-årige Oluf pludselig. Ældre svenske historiebøger mere end antyder, at det kunne være Margrete, der skaffede ham af vejen. En uge efter Olufs død valgte det danske rigsråd hende til "Fuldmægtig frue og husbonde og ganske rigens af Danmark formynder" I begyndelsen af 1388 blev hun kåret til "al rigets mægtige frue og retmæssige husbond" i Norge.

I 1380'erne var der permanent krigstilstand mellem Sverige og Danmark. Det foregik bl.a. i form af utallige raids mod hinandens borge i den sydlige del af Sverige. Det var dyrt at føre krig, og den svenske kong Albrecht måtte opkræve ekstraskatter. Det fik en stor del af de svenske stormænd til at gøre oprør, og kong Albrecht blev fordrevet. Det lykkedes ham at samle en hær i Mecklenburg. Med den forsøgte han at tilbageerobre den svenske trone. De oprørske svenske stormænd søgte hjælp hos Margrete – og den gav hun hellere end gerne – især fordi hovedparten af de svenske rigsråder valgte hende til "Sveriges fuldmægtige frue og rette husbond".

Margrete havde ikke fået andre børn end Oluf. Hun og rigsråderne ville forhindre, at mecklenburgerne efter hendes død igen gjorde krav på både den danske og den norske trone. Derfor måtte der findes en arving. Valget faldt på den syvårige Bugislav, et barnebarn af Margretes søster Ingeborg, og hvis far var en ubetydelig pommersk hertug. Under navnet Erik (af Pommern) blev Bugislav i 1389 hyldet som norsk konge, og i 1396 valgt som dansk konge.

I 1389 stod det afgørende slag ved Falköping. Albrechts hær blev slået, og han og hans søn blev taget til fange. Ifølge legenderne havde Albrecht før det endelige nederlag hånet Margrete. Blandt andet havde han kaldt hende kong Bukseløs og sendt hende en slibesten til hendes synåle. Han skulle også have givet hende øgenavnet "munkedreje", fordi rygter sagde, at hun havde et forhold til sin skriftefar, abbeden af Sorø, med hvem hun angiveligt skulle have fået to børn. Endelig lovede Albrecht, at han ikke ville bære hætte, før han

havde besejret Margrete. Efter sejren og tilfangetagelsen af Albrecht, skulle Margrete have syet en strudshætte til ham.

Mecklenburgerne bevarede kontrollen over Stockholm indtil 1398. To år forinden og efter syv år i fangenskab – blev Albrecht frigivet mod en stor løsesum. Samme år blev Erik af Pommern hyldet som svensk konge.

Kalmarunionen bliver til

I sommeren 1397 mødtes stormænd, bisper og ledende repræsentanter fra gejstligheden i Danmark, Norge og Sverige på Kalmar Slot. Her skulle de sammen med dronning Margrete finde en model for et tættere samarbejde mellem de tre lande. Et afgørende motiv var utvivlsomt ønsket om at stå stærkere over for mecklenburgerne og hansestæderne, hvis de igen blev allierede og angreb.

I Kalmar blev Erik af Pommern, der i forvejen var valgt og hyldet som konge i Danmark, Norge og Sverige, kronet som fællesnordisk konge. Kroningsbrevet er skrevet på pergament og er forsynet med segl fra 67 stormænd og gejstlige.

Det andet vigtige dokument fra Kalmarmødet er det såkaldte unionsbrev. Det er skrevet på papir og underskrevet af 17 rigsråder (7 svenske, 6 danske og 4 norske), hvor 10 af dem har trykt deres segl på dokumentet. Unionsbrevet indeholder en juridisk bindende aftale mellem rigsråderne fra de tre lande om, den fælles kongemagt og om landenes love. I tidens løb har historikere diskuteret, hvorfor unionsbrevet er skrevet på papir og ikke pergament med påhængte segl – ligesom kroningsbrevet – og hvilken status unionsbrevet havde. Her enkelte eksempler:

- Unionsbrevet var en slags kladder eller notater fra de mundlige drøftelser på mødet. Først når det var skrevet på pergament og forsynet med segl, ville det være juridisk bindende. Men et sådant dokument fik man ikke lavet, eller også er det forsvundet.
- De påtrykte segl på unionsbrevet var danske og svenske, men der var ingen norske segl. Nordmændene forkastede altså unionsbrevet. Derfor kunne det ikke vedtages og blive skrevet på pergament.
- Det var Margrete, der ikke fik unionsbrevet skrevet på pergament og forsynet med segl. Så ville det være juridisk bindende, og det ønskede hun ikke. Margrete var interesseret i at samle mere magt hos unionskongen (Erik af Pommern) på bekostning af de tre landes rigsråd. Et arvekongedømme som i Norge ville for hende være at foretrække, mens stormændene fortrak et valgkongedømme.

Det lykkedes Margrete at etablere et nordisk enhedsstyre med centrale regeringsorganer, hvor magten blev centreret. Og så længe Margrete levede, var der fred mellem de tre lande.

Engelbrekt-oprøret

Selv om Erik af Pommern var unionskonge, havde Margrete 1. den reelle magt frem til sin død i 1412. Erik af Pommern forsøgte at fortsætte Margretes politik med at centralisere magten. Det gjorde han bl.a. ved at indsætte danske og tyske stormænd som fogeder, der på hans vegne skulle administrere og indkræve skatter de svenske lokalområder. Det var ikke populært blandt de svenske stormænd, der mente, at de havde førsteret til disse hverv.

Erik af Pommern forsøgte med magt at erobre områder i Slesvig tilbage fra holstenske grever. For at finansiere krigsførelsen i Holsten, øgede han skattetrykket. Det førte til voksende utilfredshed i Sverige. Og da Hanseaterne heller ikke ville finde sig i Erik af Pommerns aggressive politik, og derfor blokerede for den vigtige malmeksport fra Bergslagen, udbrød det såkaldte Engelbrekt-oprør mod ham. Også i Norge gjorde folk oprør mod kongen. Det er vigtigt at betone, at oprøret mod Erik af Pommern hang sammen med magtfulde stormænds – især de svenske - opfattelse af, at han ikke overholdt de gældende love, men søgte at koncentrere magten om sin person. Når bønderne sluttede sig til opstanden var hovedårsagen et stigende skattetryk.

Stormanden Engelbrekt Engelbrektsson (ca. 1390-1436) var leder af det svenske oprør, og han kom siden til at høre til rækken af svenske nationalhelte, som der stadig findes en række statuer af i Sverige. I 1434 opsigde det svenske rigsråd sin troskabsed til Erik af Pommern. I 1439 fulgte det danske rigsråd efter. Kongen var afsat, og søgte tilflugt på Gotland, hvor han opførte en borg, og med den som base bedrev han en årrække sørøveri mod hanseaternes skibe. I 1449 blev han tvunget til at forlade Gotland og rejse til Pommern. Her døde han ti år senere.

Unionen smuldrer

Under Erik af Pommerns efterfølger, Christoffer af Bayern (konge 1440-48), fungerede unionen – i hvert fald i en periode. Den reelle magt lå dog hos de tre landes rigsråd. I dansk-svenske traktater fra 1438 og 1441, der fulgte op på aftalerne fra Kalmar, betones vigtigheden af, at der er fred mellem rigerne, men ikke at der nødvendigvis skal være en fælles konge.

Christoffer af Bayern døde i 1448 uden at efterlade sig sønner og en naturlig fælles efterfølger som unionskonge. I Danmark blev Christian 1. af Oldenburg valgt som konge og sad på tronen til sin død i 1481.

I Norge blev Christian 1. også hyldet som konge. I Sverige overtog Karl Knutsson periodevis tronen (1448-1457, 1464-1465 og 1467-1470).

Efter Karl Knutssons død i 1470 forsøgte Christian 1. med magt at tvinge Sverige ind i unionen. I 1471 kom det til et stort slag på Brunkeberg ved Stockholm, hvor Christian 1.'s hær led et forsmædeligt nederlag til den svenske under ledelse af rigsforstander Sten Sture den Ældre. Slaget blev i eftertiden udlagt som et nationalt opgør mellem dansk og svensk. Men på begge sider var de fleste krigere svenskere. Christian 1. havde desuden en større tysk lejevær til rådighed.

Sten Sture og hans unionsfjendtlige tilhængere havde nu magten i Sverige. En krig mod Rusland, hvor Ivan 3. havde allieret sig med den danske kong Hans (1481-1513), måtte han i 1497 overgive kongemagten i Sverige til kong Hans.

Triggere - I gang med emnet

Hvordan er svenskerne?

I grupper drøfter eleverne ud fra nedenstående spørgsmål deres forhåndsopfattelse af Sverige og svenskerne. Grupperne noterer stikord på enkelte labels.

- Hvordan er svenskerne?
- Hvad er typisk svensk?

På klassen sorteres gruppernes stikord til de to spørgsmål i tre grupper: Overvejende positive udsagn, overvejende negative og neutrale.

Klassesamtale hvor eleverne begrundet deres opfattelser. Læreren sammenfatter klassens opfattelse af Sverige og svenskerne. Med udgangspunkt i elevernes synspunkter spørger læreren, om det vil være en god ide, at Danmark og Sverige blev samlet til én stat. Læreren kan evt. argumentere med fordele: f.eks. at et dansk-svensk hold ville klare sig bedre i landskampe.

Læreren tager afsæt i elevernes vurdering af en fælles dansk-svensk stat og fortæller, at i ca. 125 år havde Danmark og Sverige en slags fælles stat med en fælles konge, og den kaldes Kalmarunionen. Læreren skal her rammesætte forløbet på en måde, der skaber interesse og nysgerrighed.

Albrecht og Margrete

En anden måde at komme i gang med forløbet er at bruge billedkilden [Dronningen der vandt over en konge - <http://historielab.dk/til-undervisningen/kildebank/svenskerne-nabovenner-arvefjender/2-kalmarunionen/?kilde=14046>] som en trigger til at vække elevernes interesse for emnet. Læreren kan fortælle, at tegningen er fra 1589, og den forestiller en episode, der skulle være sket 200 år før. Læreren kan evt. også fortælle, at kvinden er den danske dronning Margrete 1., og at manden er den svenske kong Albrecht.

I grupper drøfter eleverne:

- Kvindens udseende og påklædning, og hvad hun har i hånden.
- Mandens udseende og påklædning, og hvorfor han folder hænderne.
- Hvad symboliserer kronen, som manden taber?
- Hvorfor er manden tegnet meget mindre end kvinden?
- Hvad foregår der mon mellem kvinden og manden?

Hver gruppe noterer tre spørgsmål til, hvad der kan være sket i kortere og længere tid før, og som kan forklare situationen på tegningen.

Spørgsmålene præsenteres på klassen. Det aftales hvilke spørgsmål, der er relevante at undersøge nærmere. De valgte spørgsmål bearbejdes evt. til enkle problemstillinger, som søges belyst i forløbet.

Forslag til undervisningsforløb

Kilderne til Kalmarunionen

Skal det hovedvægten i forløbet lægges på elevernes arbejde med temaets kilder, må det tage afsæt i spørgsmål, der udformes som historiske problemstillinger. Spørgsmålene kan f.eks. udspringe af elevernes arbejde med en trigger, som læreren evt. giver en retning, f.eks. sådan:

- I middelalderen var krig og politik noget som mænd tog sig af. Hvordan lykkedes det Margrete 1. at få magten Norden?
- Hvorfor blev Kalmarunionen oprettet?
- Hvorfor begyndte Kalmarunionen at smuldre efter Margrete 1.'s død?

Kilderne som supplement til læremiddel

Kalmarunionen er et kanonpunkt, og emnet indgår i de fleste læremidler til mellemtrinnet. Kilderne kan bruges til at uddybe og måske nuancere læremidlets fremstilling, og man kan gøre brug af de forslag til spørgsmål og opgaver, der er udarbejdet til de enkelte kilder.

Forenklede Fælles Mål

Herunder er forslag til kompetenceområder, -mål, færdigheds- og vidensmål og udspil til læringsmål til 5.-6. klasse og 7.-9. klasse. De skal justeres, så de passer til de konkrete elever og det forløb, der arbejdes med.

Kompetenceområder og –mål	Færdigheds- og vidensmål	Til inspiration: Færdighedsmål omsat til læringsmål
Kronologi og sammenhæng Eleven kan sammenligne væsentlige træk ved historiske perioder	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan redegøre for samspil mellem aspekter fra dansk og omverdens historie • Eleven har viden om samspil mellem aspekter fra dansk og omverdens historie 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan fortælle om sammenhænge mellem magten i Danmark og nabolandene i 1300- og 1400-tallet • Eleven kan give eksempler på hansaens og mecklenburgernes rolle for udviklingen i Danmark i 1300- og 1400-tallet
	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan bruge kanonpunkter til at skabe historisk overblik og sammenhængsforståelse • Eleven har viden om kanonpunkter 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan drøfte grunde til, at Kalmarunionen blev etableret • Eleven kan fortælle om Kalmarunionens betydning • Eleven kan gøre rede for, hvorfor Kalmarunionen begyndte at gå i opløsning i løbet af 1400-tallet
Kildearbejde Eleven kan med afsæt i enkle problemstillinger anvende kildekritiske begreber til at gøre rede for fortolkninger af fortiden	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan formulere enkle historiske problemstillinger • Eleven har viden om kriterier for opstilling af enkle historiske problemstillinger 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan stille relevante spørgsmål vedrørende magtforhold i middelalderen
	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan bruge kildekritiske begreber i arbejdet med historiske spor, medier og andre udtryksformer • Eleven har viden om kildekritiske begreber 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan demonstrere færdigheder i at anvende kilder til at få viden om magtforhold i middelalderen • Eleven kan bruge de tilgængelige kilder til at belyse problemstillinger
Historiebrug Eleven kan perspektivere egne og	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan konstruere historiske fortællinger 	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven kan med brug af kilderne skabe fortællinger

andres historiske fortællinger i tid og rum	<ul style="list-style-type: none"> • Eleven har viden om struktur i historiske fortællinger 	om Kalmarunionens forudsætninger, etablering og opløsning
---	--	---

Opgaver

Unionsbrevet

Læreren præsenterer de tre forklaringer på, at unionsbrevet ikke er skrevet på papir (se faglige kommentarer). Eleverne diskuterer gruppevis, hvilken forklaring de tror mest på. Gruppen skal formulere argumenter for deres opfattelse.

Helte?

I Danmark er dronning Margrete 1. en af de mest kendte personer fra middelalderen. I Sverige er Engelbrekt Engelbrektsson berømt. Begge er gengivet i statuer og billeder. Eleverne finder på internettet 3-5 forskellige billeder og statuer af hver af de to personer, og besvarer følgende:

- Hvor og hvornår er billedet/statuen fra? Hvilken betydning har det for måden billedet/statuen er fremstillet på?
- Hvilket indtryk giver billedet/statuen af Margrete 1./Engelbrekt Engelbrektsson?
- Hvilke virkemidler bruger ophavsmanden for at få Margrete 1./ Engelbrekt Engelbrektsson til at se betydningsfuld ud?
- Vælg et billede af enten Margrete 1. eller Engelbrekt Engelbrektsson. Lav en plakat (f.eks. i Pixton), der fortæller om 4-5 vigtige ting om personen, f.eks. hvad vedkommende gjorde og hans betydning i samtiden.

Evaluering

Flip-flap

Parvis laver eleverne flip-flap'ere med otte spørgsmål om emnet. For rene faktuelle spørgsmål kan kravet være, at spørgsmålet indledes med "Hvorfor ...", "Hvad synes du om, at ..." eller "Var det klogt, at ..."

Eleverne bruger flip-flap'erne til at stille spørgsmålene til hinanden.

Vejledning til at lave en flip-flap <https://www.youtube.com/watch?v=Eyh52QkTueU> (1:36 min.)

Spørgsmål til kilderne 2 – Kalmarunionen

Dronningen der vandt over en konge

Se kildebillede 1:

- Hvad foregår der på billedet?
- Billedet er en dansk satiretegning. Hvordan kan du se det? Se f.eks. hvordan Margrete er afbildet som vinderen og kong Albrecht som taberen?
- Kan man bruge billedet som kilde til, hvad der faktisk skete, da kong Albrecht blev taget til fange? Hvorfor?
- Billedet rummer flere symboler på f.eks. magt. Giv eksempler.
- Tegningen indgår i en række af billeder af konger, som blev lavet 200 år efter begivenheden. Hvorfor tror du, at kunstneren fremstillede Margrete 1. og Albrecht på denne måde?
- Hvilken betydning havde det, at tegningen skulle være en del af en kongerække?

Se kildebillede 2:

- Billedet fra begyndelsen af 1800-tallet viser den samme situation som kildebillede 1. Hvilke forskelle og ligheder er der?
- Forklar forskellene og lighederne.
- Hvis man gerne vil vide, hvad der skete, da kong Albrecht blev til fange, er kilden så velegnet? Begrund.

Erik af Pommerns kroning

- Hvordan foregår kroningen?
- Hvilke befolkningsgrupper kan du se på billedet?
- Hvorfor har ophavsmanden (Rasmus Christiansen) tegnet Margrete 1. væsentlig højere end andre?
- Billedet er en anskuelsestavle, der blev brugt i historieundervisningen, når læreren i begyndelsen af 1900-tallet fortalte om Margrete 1. og Kalmarunionen. Hvordan tror du, at han fortalte om dronningen og unionen?

Kong Eriks kroningsbrev

- Hvilke oplysninger giver kilden om kong Eriks rolle og magt?
- I kilden nævnes tre grupper i samfundet. Hvem har reelt bestemt, at Erik skal være fælles konge?
- Hvilken betydning har Margrete 1. ifølge kilden?
- Hvilken betydning har det, at kroningsbrevet er forsynet med segl?

Unionsbrevet

- Prøv ud fra de fire punkter at beskrive unionen og hensigten med den.
- Hvilken magt og hvilke opgaver får kong Erik ifølge unionsbrevet?

Margretes gode råd til kong Erik

- Prøv med dine egne ord at fortælle, hvad der står i kilden.
- Hvorfor tror du, at Margrete 1. vil have, at Erik af Pommern skal "udskyde det"?
- Hvad kan man ud fra kilden sige om Erik af Pommern og hans magt?

- Hvad kan man ud fra kilden sige om Margrete 1. og hendes magt?
- I middelalderen havde mændene magten. Hvordan vil du forklare, at Margrete 1. havde så stor indflydelse på Erik af Pommern.

Svenskerne var utilfredse med kong Erik

- Hvilke dårlige ting fremhæver kilden om Erik af Pommern?
- Hvilke gode ting fremhæver kilden om Engelbrekt Engelbrektsson?
- Ville en dansk historiebog fra 1930'erne have beskrevet de to personer på samme måde? Hvorfor?
- Ophavsmanden (Grimberg) fremstillede Sverige og det svenske positivt. Man siger, at han har en bestemt gennemgående holdning eller tendens. Har de læremidler I bruger i historieundervisningen også har en tendens? Hvorfor?

Oprør mod kong Erik og Unionen

- Hvad beskylder kilden fogeden Jösse Eriksson for at gøre?
- Hvor troværdige er kildens oplysninger? Begrund din vurdering.
- Hvilken virkning tror du, at kilden havde i samtidens Sverige?

Svenskerne fyrede Erik som konge

- Hvilke grunde giver rigsråderne til, at de ikke vil have Erik af Pommern som konge?
- Hvilken rolle spiller Engelbrekt Engelbrektsson i rigsrådets beslutning?